

Шафрановський Віталій

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-3938-0453>

Фазан Василь

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-9823-3704>

ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНИ В ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

- A** Розглянуто проблеми вивчення навчально-виховної роботи церковно-парафіяльних шкіл у кінці XIX – початку XX ст., що є актуальним, оскільки на даний час активно обговорюється питання про необхідність релігійного виховання молоді та запровадження релігійних дисциплін у систему шкільної освіти. А так як проблема участі церкви в проведенні державою освітньої політики на сучасному етапі включається до порядку денного, історія церковно-парафіяльної освіти викликає науковий інтерес.

Освітній процес у церковно-парафіяльних школах ділився на навчальну і виховну роботу. Виховна робота в освітньому процесі початкових церковно-парафіяльних навчальних закладів стояла на першому місці. Вона була спрямована на вирішення головного завдання існування церковно-парафіяльних шкіл – виховання духовно-моральної та релігійної людини. На думку духовенства того часу, духовно-моральний розвиток людини здійснювалося «Через залучення дітей та їх батьків до церкви, розвиток і зміцнення в учнів почуття віри і добра, прищеплення їм добрих навичок». Моральне виховання людини здійснювалося через релігійне виховання, яке ґрунтувалося на викладанні Закону Божого, церковно-слов'янської мови і церковного співу.

Ключові слова: церковно-парафіяльні школи; освіта; церква; організація освітнього процесу; релігія

- S** *Shafranovskiy Vitaliy, Fazan Vasil. The issue of discipline in church-parish schools of the XIX – the early XX centuries.*

The article is devoted to studying the educational work in church-parish schools of the late XIX – the early XX centuries. The need for the religious education of youth and the introduction of the religious disciplines into the school system is actively discussing in modern society. The history of church-parish education is currently important for scientists and the problem of church participation in the country educational policy at the present stage is top-of-the-agenda.

The educational process in the church-parish schools was divided into teaching and educational work. Educational work in the studying process of primary church-parish educational institutions was on the top. It was aimed at solving the following main task of the church-parish schools' – to educate the spiritual, moral, and religious man. According to the ancient clergy point of view, the spiritual and moral development of man was carried out: «through the involvement of children and their parents in the church, the development and strengthening of children faith and goodness, instilling good skills». Part of the educational work was to teach children to neatness, courtesy, neatness, and care for school and school supplies, discipline and order. To do this, teachers were given advice, guidance, approval, use incentives, etc. There were also penalties for violating school discipline. Reprimands, remarks, leaving the classroom after homework, standing at a board or desk, notifying parents of a child's misconduct, a ban on reading prayers, singing, and serving in church during worship were also used for punishing.

Key words: church-parish schools; education; church; religion

Шафрановський Віталій Юрійович, аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка, Україна

Shafranovskiy Vitaliy, Postgraduate student of the General Pedagogy and Andragogy Department, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: shafranovskiy@ukr.net

Фазан Василь Васильович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

Fazan Vasyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the General Pedagogy and Andragogy Department, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: Fazanvv@gmail.com

Постановка проблеми. У церковно-парафіяльних школах було вдало поєднано освітній компонент із виховним. Питання дисциплін виходило на перший план, а методи запровадження та контролю її були різноманітними.

Частина виховної роботи полягала у привчанні дітей до акуратності, ввічливості, охайності та бережливого ставлення до шкільного і навчального приладдя, дотримання дисципліни і порядку. Для цього вчителі давали поради,

настанови, висловлювали схвалення, використовували заохочення тощо.

Покараннями для учнів, що вчинили порушення, слугували догани, зауваження, залишення в класі після занять для виконання домашнього завдання, стояння на ногах близько дошки або парти, оповіщення батьків про проступки учня, заборона читати молитви, співати і прислужувати в церкві під час богослужіння.

Аналіз попередніх джерел і публікацій. Дане питання було розглянуто у роботах таких учених як Л. Глібов, М. Костомаров, К. Ушинський. Релігійні та національні аспекти духовності, проблеми виховного ідеалу аналізувалися представниками української діаспори Г. Ващенком, О. Кульчицьким, В. Липинським, В. Янівим.

На значну роль релігії та релігійної освіти у справі розвитку особистості наголошується у працях Г. Аскаррової, Б. Вульфсона, Л. Гридковець, М. Заковича, В. Зеньковського, В. Москалець, С. Паніча, М. Стельмаховича, З. Таратайцева, Д. Федоренка, І. Чупілка та ін. Із позицій православної педагогіки це питання розглядають М. Лагодич, Д. Конюхов, А. Кураєв, Є. Шестун. Про форми релігійної освіти йдеться у працях І. Галицької, Ф. Козирєва, І. Метлика, Л. Митрохіна, М. Писманіка.

Мета статті полягає у вивченні та описі підходів до питань дисципліни у церковно-парафіяльних школах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Істотне значення у вихованні дітей у церковно-парафіяльних школах у дореволюційний період мала «жорстка дисципліна». Із перших днів надходження до церковної школи учнів знайомили з правилами поведінки в навчальному закладі. При вході вчителя до класу вихованець повинен був вставати, робити уклін, при зустрічі на вулиці знімати шапку. У класі кожен із учнів мав перебувати на своєму місці. Під час уроків не дозволялося розмовляти, сидати за парти без дозволу вчителя [2].

Відповідно до іншої досить великої інструкції для педагогів шкіл Волинської єпархії, учні повинні були дотримуватися шкільного порядку. Крім того, вони зобов'язані були бути «завжди шанобливими, ввічливими, відвертими, чесними і правдивими; прихованість, лицемірство, брехня і т. п. як у словах, так і у вчинках строго переслідувалася».

До керівників, учителів і почесних осіб вихованці школи повинні були виражати повну повагу; при зверненні до них повинні були дотримуватися певної форми звернення (по імені та по батькові). У взаємних відносинах вихованці повинні були бути «ввічливими і доброзичливими, прямодушними, товариськими, ласкавими і послужливими», не дозволяти собі нечемність, грубість й образливих жартів, «не давати прізвиськ один одному, не допускати брехні й обману, а тим більше не заводити лайку і бійок між собою». Нашіптуння і наклеп між вихованцями не допускалися. Але в той же час «прикриття дійсно поганих вчинків товариша» вважалося дозволеним, а тому при будь-якій «вимозі начальства», доповідати про «поганий, аморальний, неповажний проступок» свого товариша.

Заборонялося вихованцям користуватися книгами й іншими речами товариша без дозволу останнього; обмінюватися між собою книгами, займатися їх продажем. Не можна було давати грошей для позики, тим більше неприпустимі були «крадіжка і приховування вихованцями чужих речей». За подібні проступки учня могли навіть виключити зі школи. Вихованцям, які проживали у гурто-

житку, заборонялося самовільно розпоряджатися шкільною прислугою, «відривати її від прямих занять для своїх потреб, обходитися з нею грубо» або навпаки, входити «в короткі знайомства» [3].

Строго заборонялося учням відвідування винних і пивних лавок, участь на весільних бенкетах, «у рясних пиятиками обідах, хрестинах, бенкетах, гуляннях простолюду», гра в карти, куріння [4].

Шкільні правила поведінки нерідко порушувалися: хлопці пустували, «погано» вели себе в церкві, були неуважні на уроках, лінувалися і т. д.

Як заходи покарання інструкції передбачали:

- «за витівки і проступки вихованців у класі під час занять, зауваження з боку вчителів, позбавлення місця за лавою і видалення до порогу;
- позбавлення права участі в іграх спільно з іншими учнями;
- виконання деяких робіт, що відносяться до обов'язків чергового, під наглядом і відповідальністю чергового (підмітання підлоги, приносити дрова тощо);
- внесення імені учня в штрафну книгу із зазначенням проступку і зменшення бала за поведінку;
- зауваження і догану з боку завідувача школою наодинці, потім у присутності всіх вчителів і в присутності всіх учнів;
- повідомлення ради школи про провини учнів;
- сповіщення батьків про несприятливу поведінку вихованця;
- у крайніх і виняткових випадках, коли поведінка вихованця деморалізує школу і не піддається виправленню, звільнення зі школи учня, за попередньою доповіддю про це на розсуд і рішення єпархіальної училищної ради [там само].

На практиці в разі порушення правил поведінки найчастіше вчителя церковних шкіл робили зауваження, «догану наодинці», сувору догану перед усім класом, зобов'язували стояти на ногах цілий урок у парти, в кутку, залишали після уроків у класі на тривалий час під наглядом шкільної прислуги», позбавляли загальних дитячих ігор і т. д.

У деяких школах педагогами застосовувалися суворі заходи: позбавляли учнів обіду, ставили на коліна [6].

Покарання із застосуванням фізичної сили в церковних школах не допускалися. Але подібне мало місце бути в деяких школах [1].

Повітові спостерігачі «пропонували» вчителям і завідувачам шкіл вживати «м'які» заходи покарання. Слабка дисципліна, на думку шкільної інспекції Костромської губернії, була в тих церковних школах, де вчителі були «новачками» [4; 5; 6].

Розроблена в кінці XIX – початку XX ст. дисциплінарна система для церковних шкіл була частиною виховного процесу, заснованого на релігійних принципах. У всіх школах правила поведінки і покарання були побудовані за загальним зразком, але існували й деякі відхилення від пра-

вил або недотримання їх зовсім. Значну роль при цьому відіграла особистість учителя.

Висновки з даного дослідження. Внесок духовенства у виховання й просвітництво дітей важко переоцінити. У деякі періоди історії України заклади, якими опікувалася Церква, давали початкову освіту майже 80% населення. Враховуючи багатий досвід Православної Церкви щодо духовно-морального виховання населення, а також її роль у розвитку народної освіти, правильна оцінка потенціалу Православної Церкви в сфері освіти допоможе вирішити існуючі питання щодо її можливої участі в сучасній школі, а також виявити інші напрями співпраці Церкви і державних інститутів.

Зазначимо, що вирішення дисциплінарних питань засобами і методами того часу, є актуальними та можливими для використання у сучасному освітньому процесі.

Список використаних джерел

1. Давыденко В. Церковно-приходская школа. Харьков, 1903. 473 с.
2. Красницкая Т. А. Начальное духовное образование в провинциальной России. XIX – начало XX вв. (на материалах Владимирской и Костромской губерний). Шуя, 2006. 183 с.
3. Настольная книга по церковно-школьному образованию / сост. : В. Лотоцкий, Г. Сендульский. Одесса, 1903.
4. Отчет Костромского Епархиального Училищного Совета о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты Костромской епархии в 1895/6 учебном году. Кострома, 1897.
5. Отчет о состоянии церковно-приходских школ Костромской епархии в 1908/9 учебном году. Костромские епархиальные ведомости. 1910. прил. к № 10, 11, 12, 13. С. 1–41.
6. Сборник законоположений и распоряжений о церковных школах ведомства православного исповедания / сост. Д. И. Тихомиров. Санкт-Петербург, 1903.

References

1. Davydenko, V. (1903). *Tserkovno-prikhodskaia shkola [Parish school]*. Kharkov [in Russian].
2. Krasnitckaia, T. A. (2006). *Nachalnoe dukhovnoe obrazovanie v provincialnoi Rossii. XIX – nachalo XX vv. (na materialakh Vladimirskoi i Kostromskoi gubernii) [Primary spiritual education in provincial Russia. XIX – early XX centuries. (based on materials from Vladimir and Kostroma provinces)]*. Shuia [in Russian].
3. Lototckii, V., & Sendulskii, G. (Comps.). (1903). *Nastolnaia kniga po tserkovno-shkolnomu obrazovaniiu [Handbook on Church and School Education]*. Odessa [in Russian].
4. *Otchet Kostromskogo Eparkhialnogo Uchilishchnogo Soveta o sostoianii tserkovno-prikhodskikh shkol i shkol gramoty Kostromskoi eparkhii v 1895/6 uchebnom godu [Report of the Kostroma Diocesan School Council on the state of parochial schools and schools of literacy in the Kostroma diocese in the 1895/6 academic year]*. (1897). Kostroma [in Russian].
5. *Otchet o sostoianii tserkovno-prikhodskikh shkol Kostromskoi eparkhii v 1908/9 uchebnom godu [Report on the state of the parish schools of the Kostroma diocese in the 1908/9 academic year]*. (1910). *Kostromskie eparkhialnye vedomosti [Kostroma Diocesan Gazette]*, 10, 11, 12, 13, 1–41 [in Russian].
6. Tikhomirov, D. I. (Comp.). (1903). *Sbornik zakonopolozhenii i raspriazhenii o tserkovnykh shkolakh vedomstva pravoslavnogo ispovedaniia [Collection of statutes and orders on church schools of the department of the Orthodox confession]*. Sankt-Peterburg [in Russian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 04.02.2021